

Kapitola 3

Nebe je tmavé, pořád prší. Tramvaj mi připadá jako část dne, která se pohybuje v noci. Průvodčí se na mě nedívá, dělá, že mě nezná, tu a tam se otočí, aby se ujistil, že jsem tady.

Jasně že jsem tady. Kam bych asi šel?

Schoulím se na sedátko, přitáhnu si kolena na prsa, obejmů je. Zavřu oči a zdá se mi, že objímám maminku, že cítím její vůni, její hebkou pleť, její šaty vonící po jablkách, co schovává ve skříni a vytahuje je, až když je moc velký hlad. Moje boty zanechávají na sedátku stopy po blátě, a když si toho všimnu, bláto už je suché a dá se smést dolů jako prach. Se zavřenýma očima myslím pořád na maminku, vidím ji na nákladáku a chtěl bych zakřičet: „Uteč, Ginotto, uteč! *Resciùd!*“ Hlas ze mě ale nevychází, jako bych byl uvnitř mrtvý.

Složím bradu na kolena, tramvaj se hýbe, lidé nastupují, vystupují, hlasy jsou klidné. „Tohle nejsou Židi,“ pomyslím si.

„Židi nemůžou být nikdy v klidu,“ říkala babička a hned k tomu přidávala příběh o pronásledování, který jsem nechtěl slyšet, protože nesnáším tragédie a snažím se na každém dni najít nějaký důvod k radosti. Jenže po

tom, co se v ghettu stalo, chápu, že měla pravdu. Jsme pronásledovaný národ, nikdy nejsme opravdu v bezpečí, protože se znenadání může objevit někdo, kdo nás vyžene z místa, kde jsme, a pošle nás na smrt.

Tramvaj z ničeho nic zabrzdí tak prudce, že skoro upadnu. Chytím se opěry a postavím se nohama na zem, abych nabyl rovnováhu. Byla to velká černá dodávka, která nám právě zkřížila cestu, a za ní čtyři motorky.

„Bězte všichni dopr...,“ nadává řidič.

Blízko sedí člověk, vypadá jako profesor, říká, že se Němci chovají, jako by byli páni Říma, že si u nás dovolí dělat úplně všechno, co se jim zachce, aniž by měl někdo kuráž jim v tom zabránit: „Nemám pravdu?“ vznese otázku.

Těch několik cestujících mu neodpoví.

Profesor si povzdechne, vytáhne z kapsy půlku doutníku, otáčí ho v prstech, jako by nevěděl, co s ním, a pak ho zas schová. Má černé vousy, černé vlasy, tmavou kravatu pod hnědým kabátem, koženou, přeplněnou brašnu, ta vypadá, že se každou chvíli rozsype. Chtěl bych se ho zeptat, jestli neví, jak razii zabránit, jestli nezná někoho, kdo může Němce zastavit a vyhnat je z ghetta, z Říma, z Itálie. Naše oči se na okamžik setkají. Ty jeho jsou laskavé. V těch mých je vidět strach, vím to. A protože nechci, aby na mě mluvil, aby si mě pamatoval, otočím se k okénku.

Leje. Někteří lidé mají deštník, jiní si chrání hlavu sáčky nebo kusy papíru, několik vojenských aut projíždí se zapnutými světly a stěrači, které nestíhají zbavovat skla vody. Ve škarpách plují listy, kousky dřeva, nějaké to ptačí pírkó.

Němci jsou všude, černí jako švábi vylezlí z kanálů. Žádnou svastiku na přilbách odsud nevidím, ale vím, že tam je, z boku, nad uchem. Je to znak, který mě ochromil, když mi maminka říkala, že nejsem Žid, že jsem vlezl do jámy lvové. Díval jsem se na svastiku mezi orlími drápy, maminka na mě volala „*resciùd*“ a já jsem se nedokázal pohnout.

Tramvaj zastaví, lidé vystupují a nastupují. Z ulice přichází pach mokra, z oblečení, z ranců, které někdo nosí na prsou nebo pod paží. Najednou se jeden z uzlíků pohne a začne plakat. Není to ranec, ale novorozeně. Dívka ho drží v náručí, je zadýchaná, strašně bledá.

Starý pán vstane, aby jí nabídl místo: „Pojď, sedni si,“ řekne.

Ona zakroučí hlavou: „Příští vystupuju.“ Ale místo toho zůstane stát, neschopná udělat krok kvůli čtyřem fašistům, co právě nastoupili, jde z nich strach, jen se na ně podíváš.

„Je Židovka jako já,“ pomyslím si. Srdce se mi najednou hrozně rozbuší, jako bych běžel bez zastávky z předměstí Macao na Termini. Tlukot srdce cítím v krku, v břiše, v uších. Tluče mi v celém těle jako vězeň, který chce utéct z klece.

Fašisti mluví polohlasně. Kalhoty jednoho se mi otírají o nohu. Jejich oblečení je cítit po mýdle a cigaretách, vlasy mají ulíznuté brilantinou.

„Vidíte, co se děje, když zradíte Němce,“ říká ten nejtlustší se zadostiučiněním. „Ten politický obrat z 8. září je fakticky našťval a teď se k zrádcům chovají jako

nepřátelé. Vidíte to? Pročesávají celej Řím, takže se tím pádem zbavíme Židů.“

Starý pán se na ně dívá, jako by je chtěl upálit. Naštěstí si toho nevšimnou. Někdy stačí pohled, abys skončil ve vězení v ulici Tasso, kde je mučírna.

Hubený fašista říká, že Hitler a Mussolini si vezmou zpátky Itálii, že vytvoří impérium, že Spojenci nejsou dost silní na to, aby porazili německého Vlka.

Na rtech starého pána se objeví náznak úsměvu. Nevšimnou si toho. Mluví dál o Mussolinim a Hitlerovi, o Židech, jako by to byli vši, kterých je třeba se zbavit.

„De-fi-ni-tiv-ně!“ slabikuje ten s knírkem.

Žena si nemluvně přitiskne na prsa tak, že se znovu rozpláče.

„Teď jí řeknou o dokumenty a zatknou ji!“ pomyslím si a jde na mě hrůza.

I starý muž musí myslet na to samé, protože jí vezme uzlíček z rukou a novorozenci poví: „Pojď ke mně, dědův chlapečku, tvoje máma má dneska hlavu bůhví kde.“ A pak se na ni obrátí: „Maru, prober se už. Tady máš, vezmi si klíče!“ nařídí jí a podává jí klíčenku s podobiznou papeže, takovou, co prodávají o neděli ve Svatém Petru během žehnání. Skoro každý katolík má jednu. Tohle postačí, aby se o ni fašisti přestali zajímat a vrátili se ke svým řečem.

Tramvaj prudce zabrzdí. Ten s knírkem na mě skoro spadne. Když se narovná, nadává na řidiče. „Dám ti sebrat řidičák!“ hrozí.

Žena se chytila držadla, aby nespadla. Tlustému, který do ní vrazil a omluvil se, odpověděla svěšením hlavy.

Starý muž si hraje s novorozenětem, říká mu, že je krásný jako andílek, vlastně jako jeden z cherubínů, kteří jsou na obraze v kostele Panny Marie ve Vallicelle.

Sklopím zrak k zemi. Holínky fašistů jsou černé a naleštěné. Ženiny boty jsou podobné těm maminčiným. Boty průvodčího jsou na špičce okopané. Boty starého muže jsou na tkaničky. Kdoví jestli je maminka ještě na Želvím náměstí...

Když přijedeme na most Viktora Emanuela, starý pán se zvedne a zhurta řekne: „Maru, musíme i dneska přijít pozdě? No tak, jdeme!“ Chytí ji za ruku, prorazí si cestu a táhne ji s sebou ven.

Otočím se k průvodčímu, tváří se netečně. Taky si myslí, že starý pán právě zachránil Židovku s dítětem?

Řím je temný, zdá se mi černý smutkem a strachem. Nákladáky s šedými plachtami nás předjíždějí, další stojí vedle nás. Teď, když stojíme na semaforu, vidím, jak se z jednoho ve štěrbině mezi korbou a plachtou vynořují ruce, objevují se zoufalé tváře, které někdo zevnitř vrací zpátky.

Slzy mi tečou z očí a nedokážu je zastavit. Možná je maminka tady, takhle blízko, možná i ji nějaký Němec drží za vlasy, aby ji stáhl zpátky, možná i ona prosí o pomoc a já, možná krok od ní, ji neslyším, nedokážu jí pomoci.

„Chudáci,“ šeptne promoklá žena, zimou drkotá zuby.

„To všechno je omyl,“ říká kněz, „chyba. Vráti je domů. Papež nepochybně udělá něco, co zabrání těmhle špatnostem.“

Nákladňák plný Židů se znovu naplno rozjíždí. I tramvaj se rozjede, je ale pomalejší, nestačí mu. Skulinami se opět vynořují ruce, pouštějí lístky, které si bere vzduch.

Později se dozvím, že maminka během cesty vyhodila z nákladňáku lístky na chleba a cigarety, které měla v kapse. Na obálku napsala: *Udělejte dobrý skutek, doneste tyhle lístky rodině Di Portových, co bydlí v ulici Reginella*. Dobrý skutek bude učiněn, lístky dorazí k nám domů, ukáže se, že všechny maminčiny myšlenky patřily nám a že na světě ještě existují hodní lidé, kteří nezneužívají neštěstí druhých. Tohle se teprve stane. Teď jsem v tramvaji, která mě vozí po Římě, zatímco v ghettu pokračují razie.

„Cože? Odváděj i děcka?“ ptá se šokovaně člověk, který se novinu dozvěděl právě teď. „A co s nima jako hodlaj dělat? Chlapy pošlou makat, ženský budou dělat různý práce, ale děcka?“

Nikdo mu neodpoví.

Děti jsou k ničemu, jsou to jenom hladové krky, které je třeba nakrmit, lepší se jich zbavit, muselo jít hlavou mamince, proto udělala všechno, aby mě zachránila.

Ve vzpomínkách se mi vracejí slova jednoho starého fašisty, co říkal jednomu mladému: „Zapamatuj si, že děti nepřátel jsou pořád nepřátelé, i když jsou malý, protože až vyrostou, zabijou tebe i tvoji rodinu, to proto se musí zlikvidovat.“

Pomyslím na to a otřesu se. Průvodčí se na mě dívá, vidí krátké kalhoty, příliš tenké triko, a protože si myslí, že je mi zima, sundá si šálu, dá mi ji přes ramena a pak se vrátí k trhání lístků a štípání kupónů.

Němci to nevědí, ale se mnou by to vyhráli! Už od svých šesti nosím domů chleba a pracuju líp než velký mužský. Jenže oni se dívají, jak jsi vysoký, jak jsi hubený, myslí si, že nejsi k ničemu dobrý, a tak se tě zbaví.

Šála je tmavě modrá, voní po kafru. Je modrá jako moře v Ostii, jako svetr mého kamaráda Attilia, jako stará tatínkova peněženka, kterou mi maminka darovala, když jsem byl malý, a dovnitř mi vložila dvacetcent, který jsem pak jednoho dne při hraní strčil do klíčové dírky a on tam zůstal.